

Вадим Карп'як
2 липня 2024, 16:02

Люди століттями живуть на певній території, маючи свою державу, накопичуючи культурний спадок, а потім приходять окупанти росіяни і роблять "новодел", знищуючи безцінні пам'ятки. Так відбувається, зокрема, в окупованому Криму, зауважує історик, голова моніторингової групи ГО "Кримський інститут стратегічних досліджень" Денис Яшний.

У розмові з Вадимом Карп'яком на Радіо Культура він розповів про те, як змінюють та знищують культурні пам'ятки Криму.

Суспільне Культура публікує текстову версію розмови.

Існують супутникові знімки, які підтверджують, що починаючи з 2021 року росіяни почали забудовувати частину, яка називається "Південне передмістя Херсонеса". Пам'ятки Всесвітньої спадщини, стародавнє місто Херсонес розташовувалися за територією Національного заповідника "Херсонес Таврійський". Там росіяни розвернули бурхливу діяльність задовго до 2024 року.

Уперше ідея там щось збудувати виникла у 2017 році. Тому що саме у 2017 році колишні території автомобільного батальйону та школи водолазів, які розташовувалися на південь від заповідника, вирішили передати російській інституції, яку росіяни створили на території Національного заповідника "Херсонес Таврійський",

розширивши територію заповідника. Це було зроблено для того, щоб почати освоювати ці землі. Починаючи з 2017 року РПЦ почала висувати певні претензії, зазіхаючи на територію заповідника. Вони аргументували це тим, що там існував монастир. Так, справді, з середини XIX століття росіяни влаштували там монастир. І в 1891 році був побудований Володимирський собор.

Чи це те саме місце, де за легендою хрестився князь Володимир, якого росіяни також собі хочуть приписати?

Більшість дослідників вважають, що Володимир, якщо й хрестився в Херсонесі, то це було в базиліці, яка вже, на жаль, пішла під воду, як і частина всього Херсонесу.

Побудова цього собору — це російський маркер. Мовляв, Володимир хрестився тут і ми храм свій побудуємо теж тут.

Оригінальний собор 1891 року був зруйнований в період Другої світової війни. І на початку 2000-х років, за великого сприяння Києва, його почали відбудовувати.

Починаючи з 2017 року РПЦ починає зазіхати на декілька десятків будівель на території заповідника. І тоді з'являється в адміністрації президента Росії ідея про те, що потрібно будувати новий Херсонес. Тож почалося комплексне освоєння.

Єдиний раз, коли росіяни показували, що Херсонес для них важить, це намагання протягнути на засіданні ЮНЕСКО те, що це їхня пам'ятка. Але це не спрацювало.

Росіяни не вперше руйнують Херсонес. Є історичні згадки про те, що до початку XIX століття залишки Херсонесу були в доволі пристойному стані. В деяких приміщеннях залишалися навіть міжповерхові перекриття. І саме росіяни, коли забрали Кримське ханство, почали розбирати місто і будувати з уламків цього каменю фортеці.

Не тільки фортеці, а й бараки для російської армії, яка там з'явилася після того, як було анексовано Кримське ханство. І ці спогади, про які ви говорите, й досі не перекладені українською мовою. Хоча варто комусь було б за це нарешті сісти.

Росіяни не тільки таким способом знищили Херсонес. Вони дуже багато шкоди завдали порту Авліта, який розташовувався з іншого боку мису Хрустального. Це великий порт, який почав будуватися у XVII столітті. Коли його закинули у XVIII столітті, росіяни почали будувати там Олександрівське укріплення. І фактично вони просто, як завжди і усюди вони це роблять, руїни зробили романтичними. Вони виривають їх із контексту життя. Вони руйнують їхню спадковість життя на тих територіях, щоб зрештою сказати, що до них там нічого не було, як вони завжди це роблять. Саме тому там з'являється Володимирський собор на території античного міста. Вони завжди так роблять і будуть так робити. Тому що, на жаль, ми на окупованих територіях нічого зробити з цим не можемо.

Росіяни фактично ігнорують той факт, що довкола Херсонесу життя постійно було, місто тривалий час жило навіть не як антична колонія, а як просто місто. І Севастополь збудований довкола Херсонесу. Тобто життя так чи інакше існувало на тій території. Але їм вигідно показати, що це, мовляв, руїни, які тисячами років були закинуті, а "ми прийшли і побудували тут нове життя". Подібна проблема варварського ставлення є і з Кримським палацом у Бахчисараї. Що там відбувається зараз?

Це теж комплексна проблема. У 2014 році після окупації Криму росіяни так чи інакше намагалися заручитися підтримкою кримськотатарського населення. Вони розуміли, що його спротив, як і спротив етнічних українців на території Криму, досить сильний. Тоді і внесли Ханський палац у Бахчисараї до так званої федеральної програми "Культурна спадщина" з кількома десятками пам'яток. І сталося те, що сталося.

Коли на об'єкти приходять працювати люди, які їх взагалі не знають, стається біда. Річ у тому, що реставрація Ханського палацу відбувалася до 2014 року. На реставрацію, наприклад, автентичного дерев'яного балкону "Укрпроектреставрація" витратила близько трьох років. Деталі виготовляли за автентичною технологією, робили ручне дерев'яне різьблення, укріплювали конструкції. Коли прийшли росіяни, вони практично не знали, що таке Ханський

палац. І яке значення він загалом має для Кримського півострова.

Я нагадаю, що на момент XVI століття в Україні до Хмельниччини не існувало своєї державності. Але на території України державність була. Це було Кримське ханство. Це була державність народу, який проживав на території України. І Ханський палац — це єдиний залишок, єдиний спадок, який залишився від тієї держави. Тому що були й інші палаци, але залишився тільки Ханський. І росіяни знову ж таки перетворили пам'ятку, яка несла відомості про минуле, на "новодел". Проблема в тому, що були порушені практично всі технології на першому об'єкті, який вони почали робити. Це було абсолютно варварське змиття фасадів і заміна автентичної черепичної покрівлі на новітню.

Стародавнє місто Херсонес Таврійський, 2004. AP/EFREM LUKATSKY

Тобто вони фактично роблять євроремонти?

Так. Для повного комплексу ще не вистачає пластикових вікон. Чому я зробив наголос на черепиці? Тому що

черепиця була фактично шатром, який накривав усе життя. З XVIII століття і аж до повоєнних часів. Ця дуже специфічна черепиця, так звана татарка, робилася після Другої світової війни за унікальними технологіями.

Хоча кримські татари були вже депортовані, але знаходилися люди, які могли її зробити. Таких людей було небагато. Здебільшого совети брали черепицю, розбираючи житлові будинки навколо Ханського палацу.

І це про тяглість, про те, що люди тут жили завжди. А потім приходять росіяни і роблять "новодел", знищуючи згадку про пам'ятку як свідка життя.

Ви складаєте реєстр об'єктів, які постраждали від російської агресії? А чи має цей реєстр держава?

Давайте розрізняти: є місцеві органи охорони культурної спадщини, а є центральний орган виконавчої влади – Міністерство культури. Місцеві органи охорони культурної спадщини намагалися робити щось подібне на території Донецької та Луганської областей, але з Кримом і Севастополем у них не вийшло. Тому що після окупації в екзилі не було створено органів охорони культурної спадщини.

З усіх державних органів, які були в Криму і Севастополі на підконтрольній території після 2014 року, були відновлені прокуратура Автономної Республіки Крим, національна поліція і Служба безпеки України. А також представництво президента України.

А представництво президента не має таких повноважень?

Вони були надані у 2021 році, але ці повноваження дуже розмиті. В нашому законодавстві про охорону культурної спадщини представництво президента не фігурує як гравець на цьому полі.

Тобто Таміла Ташева, навіть якщо вона хоче почати укладати такий реєстр, не матиме повноважень?

У неї є повноваження, як представника президента, фіксувати порушення проти наших співгромадян на окупованих територіях. І під це можна підтягнути культурну спадщину. Але що робити далі? Тому що є алгоритм дій. Є закон, за яким, якщо пам'ятку було зруйновано, треба, щоб виїхала група, зафіксувала руйнування і склала акт огляду. Зараз це називається акт візуального стану пам'ятки. За новим порядком 2024 року.

Документи, які збираємо ми або інші громадські організації, в державному полі не існують. Тому що у нас немає можливості, в законі не прописаний дистанційний моніторинг взагалі. Єдині, хто може щось робити з нашими документами – це орган досудового розслідування.

Тож те, що ви розповідаєте про бахчисарайський Ханський палац, оскільки українська група туди офіційно не виїхала і це не зафіксувала, — то формально для держави цього порушення немає?

Суспільне культура

Як росіяни
перебудовують
кримські пам'ятки

Його не існує для центрального органу виконавчої влади, для Міністерства культури. Воно існує для прокуратури, яка проводить процесуальний супровід, для національної поліції, для СБУ які займаються досудовим розслідуванням. Але якщо резюмувати, то держава на сьогодні за своїми інструментаріями не може сказати, скільки пам'яток зруйновано. Тому що вони за алгоритмом, запропонованим державою, не зафіксовані.

Так, із 2022 року з'явився реєстр, до якого внесено вже понад 2000 зруйнованих об'єктів. Але цей реєстр ведуть без верифікації даних. І цей перелік також часто містить помилки.

Була історія, коли в Національному заповіднику "Києво-Печерська лавра" ми робили виставку і у нас була фотографія зруйнованого храму з цього реєстру. Ми зрозуміли, що це два різних храми. Тобто об'єкти бувають переплутані.

В нашому реєстрі близько 800 пам'яток, але ми завжди робимо верифікацію даних. Ми перевіряємо за супутниковими знімками і фотографіями.

Ханський палац під "реставрацією": як росіяни перебудовують пам'ятники культури. Фото: Олександр Ткаченко/Telegram

На вашу думку, потрібно міняти законодавство чи фіксувати порушення в якийсь інший спосіб?

Треба міняти порядок обліку об'єктів нерухомої спадщини. Це основоположний документ, за яким об'єкти культурної спадщини вносять до державного реєстру нерухомих пам'яток, за яким фіксують стан об'єктів культурної спадщини, і вводити туди інструменти дистанційного моніторингу.

Ханський палац. Public domain, via Wikimedia Commons

Мені особисто легше, коли я бачу, що пам'ятки вивозять у Крим, бо Крим — це Україна, аніж в Росію. Згодні?

Якщо ми говоримо про пам'ятки, знайдені під час незаконних розкопок на території Херсонесу, то багато предметів були вивезені на вивчення в музейні установи Російської Федерації. На обробку, на реставрацію, на консервацію.

В єдиній російській системі обліку предметів ці предмети не записані як ті, що належать заповіднику "Херсонес Таврійський". Тобто у них поки що немає ніякого статусу. І оця відсутність статусу в російських офіційних документах — вона якраз найбільше і лякає. Унікальні предмети з розкопок Херсонесу досі в цій системі не заведені як предмети, які належать кримській установі. Вони досі не обліковані. Це створює можливість прецеденту, що вони будуть зареєстровані як предмети якоїсь установи на території Російської Федерації.

Як це робив Ермітаж із фрагментами водогону: предмети зі старого Криму з'являлися у них і після 1991 року. І це дуже сумнівна історія, як ці предмети були вивезені. Зараз вони теж вивозять. Що конкретно вони вивозять і в якій кількості — ми наразі сказати не можемо.

Це має бути синергія зусиль не тільки дослідників та археологів. Це має бути синергія зусиль держави і органів досудового розслідування. Але наші органи досудового розслідування завалені роботою. В кожному провадженні не один десяток справ.

У Міністерстві культури має бути спеціальний орган, який займатиметься тільки порятунком наших пам'яток на окупованих територіях. Орган має бути окремий чи при міністерстві?

Мені здається, що цей орган має бути при Кабінеті Міністрів України. Бо якщо ми говоримо про культурну спадщину як про частину національної безпеки і оборони, її мають рятувати в синергії декількох міністерств і державних відомств.